МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації

ННІ (факультет)

Менеджменту та публічного управління

кафедра

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЄКТ)

на тему: **«Відповідність організації місцевого самоврядування в Україні Європейській хартії місцевого самоврядування»**

Здобувача вищої освіти II курсу, групи МПА-24-1,
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»,
освітня програма «Регіональне управління
та самоврядування» (підпис) Юдін Владислав Євгенович
(прізвище, ім`я, по батькові)

Науковий керівник (підпис) Сидоренко Олексій Миколайович, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Керівник освітньо-професійної
програми (підпис) Канцур Інна Григорівна, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту за рішенням кафедри менеджменту та публ. упр.-я
протокол від «30» 01 2026 № 6

Завідувач (начальник)
кафедри (підпис) Гусятинський Микола Володимирович, к.т.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Ірпінь – 2026

Реєстрація № 12 20.01.2026 Ващенко І.М.
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки до захисту, на доопрацювання 26.01.26
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 92 б.
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: (підпис) І.В. Дєхов
(ініціали, прізвище)

Члени комісії:
(підпис) М.В. Гуртовський
(ініціали, прізвище)
(підпис) І.Т. Канцур
(ініціали, прізвище)
(підпис) О.І. Вашкова
(ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ ВИПУСКНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1.Зміст випускної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наяв-ність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	30		З.В. Дєков І.В. Гуцотенюк І.Т. Кашур О.І. Вашкова В.Т. Семенюк
2.Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	10		
3.Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	**від 0 до 50**	50		
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1.Доповідь	від 0 до 10	10		З.В. Дєков І.В. Гуцотенюк І.Т. Кашур О.І. Вашкова В.Т. Семенюк
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	20		
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	7		
РАЗОМ БАЛІВ	**від 0 до 50**	42		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	**від 0 до 100**	92		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
92 б.	A	5 (відмінно)	11.02.2026	З.В. Дєков І.В. Гуцотенюк І.Т. Кашур О.І. Вашкова В.Т. Семенюк

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

Факультет соціально-гуманітарних технологій, спорту та реабілітації

Кафедра менеджменту та публічного управління

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітня програма Регіональне управління та самоврядування

Затверджую
Завідувач кафедри Гусятинський М. В.
«10» 12 2024

Завдання на кваліфікаційну роботу (проєкт)
здобувачу вищої освіти
Юдіну Владиславу Євгеновичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи (проєкту)
"Відповідність організації місцевого самоврядування в Україні Європейській хартії місцевого самоврядування"

Затверджена наказом ректора від «27» грудня 2024 р. №1915

2. Строк здачі закінченої роботи «30» січня 2026 р.

3. **Мета роботи** - теоретичне обґрунтування та розроблення напрямів і механізмів удосконалення організації місцевого самоврядування в Україні на основі оцінки її відповідності принципам і стандартам Європейської хартії місцевого самоврядування з урахуванням викликів воєнного часу, євроінтеграційних процесів та потреб післявоєнної відбудови (на матеріалах діяльності Ірпінської міської ради).

Об'єкт дослідження: організація та функціонування системи місцевого самоврядування в Україні.

Предмет дослідження: Відповідність організації місцевого самоврядування вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування.

Орієнтовна база дослідження: Матеріали практики та діяльності органів місцевого самоврядування (зокрема Ірпінської міської ради), нормативно-правові акти та офіційні дані

4. Вихідні дані до роботи: Конституція України; Європейська хартія місцевого самоврядування; Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»; Бюджетний кодекс України; інші НПА та наукові джерела за темою; матеріали практики.

5. Перелік графічного матеріалу: Таблиця 3.1 – Порівняльна характеристика

моделей місцевого самоврядування – с. 49.

6. Зміст випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи: магістерська складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джер

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної (дипломної)роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	Вибір теми, вивчення літературних джерел, постановка проблеми та складання плану роботи	25.11.2024	15.11.2024
2	Підготовка першого розділу роботи та подання його керівнику	25.04.2025	22.09.2025
3	Підготовка другого розділу роботи та подання його керівнику	03.11.2025	29.09.2025
4	Підготовка третього розділу роботи та подання його керівнику	05.12.2025	7.10.2025
5	Підготовка вступу та форматування висновків, списку літературних джерел. Оформлення роботи згідно вимог ДПУ та подання її керівнику	19.12.2025	07.10.2025
6	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	до 16.01.2026	16.01.2026
7	Отримання відгуку керівника	26.01.2026	26.01.2026
8	Отримання зовнішньої рецензії	30.01.2026	30.01.2026
9	Попередній захист роботи	28-29.01.2026	28-29.01.2026
10	Перевірка роботи на унікальність	18.01.2026	14.01.2026
11	Допуск кваліфікаційної роботи до захисту зав.каф.	до 01.02.2026	до 01.02.2026
12	Захист кваліфікаційної роботи	10-12.02.2026	10-12.02.2026

8. Дата видачі завдання «27» грудня 2024 р.

9. Керівник випускної кваліфікаційної роботи (проєкту) (підпис) Сидоренко О. (прізвище, ініціали)

10. Гарант освітньо-професійної програми (підпис) Близнюк А. С (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти (підпис) Юдін В. Є. (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Юдін В.Є. – Відповідність організації місцевого самоврядування в Україні Європейській хартії місцевого самоврядування

Мета роботи полягає в здійсненні комплексного аналізу організації місцевого самоврядування в Україні, оцінці її відповідності принципам Європейської хартії місцевого самоврядування та обґрунтуванні напрямів удосконалення з урахуванням викликів воєнного часу й євроінтеграції.

Завданнями роботи є розкриття сутності й принципів місцевого самоврядування; визначення цілей, принципів і обов'язкових стандартів Європейської хартії; характеристика нормативно-правового регулювання та структури органів місцевого самоврядування в Україні; аналіз фінансової основи й механізмів забезпечення діяльності органів самоврядування (на прикладі конкретної громади); визначення досягнень і проблем імплементації положень Хартії; обґрунтування шляхів удосконалення системи місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції та післявоєнної відбудови.

Об'єктом дослідження є процес організації та функціонування системи місцевого самоврядування в Україні як складової публічної влади.

Предметом дослідження є відповідність правових, інституційних та організаційно-функціональних механізмів місцевого самоврядування в Україні принципам і стандартам Європейської хартії, а також практика їх імплементації.

База дослідження – матеріали діяльності Ірпінської міської ради (зокрема показники бюджету громади на 2025 рік, програмні документи розвитку та нормативні акти міської ради), а також чинне законодавство України і положення Європейської хартії місцевого самоврядування.

Наукова новизна одержаних результатів та їх практичне значення полягають у формулюванні висновків щодо рівня відповідності організації місцевого самоврядування в Україні вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування, визначенні ключових проблем імплементації та обґрунтуванні напрямів удосконалення організаційно-правових і фінансових механізмів діяльності органів місцевого самоврядування. Одержані результати можуть бути використані органами місцевого самоврядування при підготовці проєктів нормативних актів, програм розвитку громади, удосконаленні бюджетної політики та у навчальному процесі з дисциплін публічного управління і адміністрування.

Структура магістерської роботи: Відповідно до поставленої мети дослідження та завдань магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Ключові слова: місцеве самоврядування, Європейська хартія місцевого самоврядування, територіальна громада, органи місцевого самоврядування, децентралізація, фінансова автономія, публічна влада.

Рік виконання кваліфікаційної роботи: 2026

Рік захисту роботи: 2026

ABSTRACT

Yudin V. – Compliance of the Organization of Local Self-Government in Ukraine with the European Charter of Local Self-Government

The purpose of the work is to conduct a comprehensive analysis of the organization of local self-government in Ukraine, assess its compliance with the principles of the European Charter of Local Self-Government, and substantiate directions for improvement in view of the challenges of wartime conditions and European integration.

The objectives of the work are to reveal the essence and principles of local self-government; to determine the goals, principles, and mandatory standards of the European Charter of Local Self-Government; to characterize the legal regulation and institutional structure of local self-government bodies in Ukraine; to analyze the financial basis and mechanisms ensuring the activity of local self-government bodies (using the example of a specific community); to identify achievements and problems in the implementation of the Charter's provisions; and to substantiate ways to improve the local self-government system in the context of European integration and post-war recovery.

The object of the work is the process of organization and functioning of the local self-government system in Ukraine as a component of public authority.

The subject of the work is the compliance of legal, institutional, and organizational-functional mechanisms of local self-government in Ukraine with the principles and standards of the European Charter, as well as the practice of their implementation.

The research base comprises materials on the activities of the Irpin City Council (in particular, the community budget indicators for 2025, development policy documents, and local regulatory acts), as well as the current legislation of Ukraine and the provisions of the European Charter of Local Self-Government.

The scientific novelty and practical significance of the obtained results consist in formulating conclusions regarding the level of compliance of the organization of local self-government in Ukraine with the requirements of the European Charter of Local Self-Government, identifying key implementation problems, and substantiating directions for improving the organizational-legal and financial mechanisms of local self-government bodies. The results may be used by local self-government bodies in drafting regulatory acts and community development programs, improving budget policy, and in the educational process within public management and administration disciplines.

Structure of the master's work: in accordance with the stated purpose and objectives, the master's thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references.

Keywords: local self-government, European Charter of Local Self-Government, territorial community, local self-government bodies, decentralization, financial autonomy, public authority.

Year of completion of the qualification thesis: 2026

Year of thesis defense: 2026

ЗМІСТ

ВСТУП……3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ……..…….……7

1.1. Поняття, сутність і принципи місцевого самоврядування…….7

1.2. Європейська хартія місцевого самоврядування: цілі, принципи та обов'язкові стандарти……11

1.3. Нормативно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні……15

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ……18

2.1. Структура і повноваження органів місцевого самоврядування……..18

2.2. Фінансова основа та механізми забезпечення діяльності органів самоврядування…….23

РОЗДІЛ 3. ВІДПОВІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВИМОГАМ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ…….35

3.1. Основні досягнення та позитивні практики імплементації положень Хартії…….35

3.2. Шляхи вдосконалення української системи місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції…….41

ВИСНОВКИ……..45

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……47

ВСТУП

Актуальність теми. Місцеве самоврядування є фундаментом демократичного устрою та ключовою ланкою публічної влади, що забезпечує життєдіяльність громадян і стійкість територій. Для України його значення набуває особливої ваги в умовах поєднання трьох стратегічних процесів: європейської інтеграції, завершення децентралізаційної реформи та необхідності післявоєнної відбудови на принципах субсидіарності й прозорості.

Ратифікація Європейської хартії місцевого самоврядування стала ціннісним орієнтиром для правового й інституційного розвитку місцевої влади в Україні. Децентралізаційна реформа передала громадам значні фінансові та адміністративні ресурси, сприяючи формуванню сучасної моделі локальної демократії. Водночас практика виявила низку проблем: фінансову диспропорцію розвитку територій, кадровий дефіцит та потребу в удосконаленні правового регулювання в умовах воєнного стану.

У контексті євроінтеграційного курсу громади стають осередками економічної стійкості та безпеки, що зумовлює необхідність поглибленого дослідження фінансових, організаційних і правових механізмів їхньої діяльності. Актуальність роботи зумовлена потребою оцінити відповідність української моделі вимогам Європейської хартії, проаналізувати результати децентралізації та виробити науково обґрунтовані пропозиції для вдосконалення управління громадами в період відбудови.

Стан і ступінь розробки проблеми. Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Конституційно-правові засади самоврядування та їх відповідність європейським стандартам досліджують В. С. Куйбіда, О. В. Батанов, М. В. Гірняк. Правове забезпечення діяльності органів влади висвітлено у працях Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука. Проблеми організації та децентралізації розглядають Н. Р. Нижник, С. Г. Серьогін, В. І. Мельничук. Фінансові аспекти та ресурсне забезпечення громад

аналізують А. Ф. Ткачук, Н. М. Гринчук. Питання демократичних процедур та участі громадян є предметом досліджень Ю. П. Шарова, Л. І. Горохової. Водночас питання повної відповідності української моделі стандартам Європейської хартії в умовах сучасних викликів потребує подальшого комплексного аналізу.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є здійснення комплексного аналізу організації та функціонування системи місцевого самоврядування в Україні, оцінка її відповідності принципам Європейської хартії місцевого самоврядування та розробка пропозицій щодо вдосконалення з урахуванням викликів воєнного часу та євроінтеграції.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Розкрити поняття, сутність та принципи місцевого самоврядування в системі публічної влади.
2. Визначити цілі, принципи та обов’язкові стандарти Європейської хартії місцевого самоврядування.
3. Охарактеризувати нормативно-правове регулювання та структуру органів місцевого самоврядування в Україні.
4. Проаналізувати фінансову основу та механізми забезпечення діяльності органів самоврядування (на прикладі конкретної громади).
5. Визначити досягнення та проблеми імплементації положень Європейської хартії в Україні.
6. Обґрунтувати шляхи вдосконалення системи місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції та післявоєнної відбудови.

Об’єктом дослідження є процес організації та функціонування системи місцевого самоврядування в Україні як складової публічної влади.

Предметом дослідження є відповідність правових, інституційних та фінансових засад організації місцевого самоврядування в Україні принципам і стандартам Європейської хартії, а також практика їх імплементації.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс методів: діалектичний — для розгляду самоврядування як динамічного інституту;

системно-структурний — для аналізу повноважень органів влади; порівняльно-правовий — для зіставлення українського законодавства з нормами Європейської хартії; формально-юридичний — для аналізу нормативних актів; статистичний та аналітичний — для оцінки фінансових показників бюджету громади.

База досліджень. Дослідження проведено на матеріалах діяльності органів місцевого самоврядування України, зокрема детальний аналіз фінансової спроможності та бюджетної політики здійснено на базі Ірпінської міської територіальної громади (аналіз бюджету на 2025 рік, програм розвитку та нормативних актів міської ради).

Науково-практична значимість одержаних результатів. Теоретичне значення полягає у поглибленні розуміння сутності самоврядування та уточненні його відповідності європейським стандартам. Практичне значення полягає у можливості використання результатів для вдосконалення механізмів управління громадами, розробки програм місцевого розвитку та навчальних курсів з муніципального права. Сформульовані пропозиції можуть бути використані органами місцевого самоврядування для підвищення ефективності бюджетної політики.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на Міжнародному форумі «Людина, суспільство, комунікація: адаптація, стійкість і лідерство в умовах трансформацій» (м. Ірпінь, 13 листопада 2025 р.).

Публікації. За результатами дослідження подано до друку 1 наукову працю в матеріалах міжнародного форуму.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 58 сторінки. Основний зміст роботи викладено на 49 сторінках. Робота містить 1 таблицю. Список використаних джерел налічує 68 найменувань.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Поняття, сутність і принципи місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування – це одна з ключових форм реалізації публічної влади, що забезпечує безпосередню участь громадян у вирішенні питань місцевого значення, та водночас – невід'ємна складова демократичної системи врядування, яка забезпечує баланс між централізованими механізмами державної влади та децентралізованими інститутами громадянського суспільства. У науковій доктрині його визначають як гарантоване Конституцією та законами України право і реальну здатність територіальних громад – сільських, селищних, міських – самостійно й під свою відповідальність вирішувати питання, що безпосередньо стосуються життєдіяльності населення [29, с. 53]. Ця здатність передбачає не лише правову можливість, а й наявність відповідних організаційних структур, матеріально-фінансових ресурсів та управлінських компетенцій, без яких самоврядування не може виконувати свою суспільну функцію.

Місцеве самоврядування постає не лише як інституційно-правова категорія, закріплена в законодавстві, але й як складний соціальний механізм самоорганізації, у межах якого громада реалізує власні інтереси, формує стратегії розвитку та впливає на якість життя населення [5, с. 102]. Воно відображає рівень демократичної зрілості суспільства, адже чим активніше й ефективніше функціонує місцеве самоврядування, тим більшою є довіра громадян до влади, стабільнішою – політична система і гармонійнішими – взаємовідносини між державою та громадянами. Саме тому місцеве самоврядування слід розглядати не тільки як організаційний інститут, а й як ціннісну основу демократії, що забезпечує участь людей у виробленні та реалізації рішень, які безпосередньо впливають на їхнє повсякденне життя.

Сутність місцевого самоврядування полягає у складному поєднанні елементів публічної влади й громадянського суспільства, що надає йому унікального характеру серед інститутів політичної системи. З одного боку, воно виступає владним інститутом, наділеним юридично визначеними повноваженнями та компетенціями, які реалізуються через рішення органів і посадових осіб місцевого самоврядування [34, с. 24]. Такі рішення мають обов'язковий характер для мешканців територіальної громади, що засвідчує його статус як публічної влади, прирівняної до державної у функціональному сенсі. З іншого боку, місцеве самоврядування є формою громадської самоорганізації, у якій відображається природне право громади самостійно розпоряджатися своїми ресурсами та організовувати локальний простір життя. У цій властивості воно втілює принцип «влада від громади і для громади», що надає йому демократичної легітимності та забезпечує тісний зв'язок із громадянами.

Дуалістична природа місцевого самоврядування формує його своєрідний «подвійний статус»: одночасно – як елемент державного механізму та як інститут громадянського суспільства. Саме ця особливість дозволяє розглядати його не просто як проміжну ланку між державою та населенням, а як самостійний рівень публічного управління, орієнтований на забезпечення балансу між загальнонаціональними та локальними інтересами. У цьому контексті місцеве самоврядування постає не як «передавач волі центру» [2, с. 56], а як інструмент формування та реалізації власної політики розвитку громади, що спирається на її ресурси, потреби та пріоритети.

Більше того, дуалізм сутності місцевого самоврядування має і ціннісний вимір – він відображає рівень демократизації суспільних відносин, адже забезпечує прямий вплив громадян на управлінські процеси, створює умови для розвитку політичної культури та формує простір локальної демократії. Таким чином, місцеве самоврядування можна визначити як унікальну форму публічної влади, що одночасно виконує функцію державного врядування та

інструменту самоорганізації суспільства, забезпечуючи інтеграцію інтересів різних соціальних груп і стабільність демократичного розвитку.

У сучасних умовах демократизації та децентралізації суспільного життя місцеве самоврядування постає як простір локальної демократії – сфера, де громадяни безпосередньо реалізують свої права, контролюють діяльність органів влади та впливають на формування стратегій розвитку територій [45, с. 35]. Його соціальна цінність полягає у здатності забезпечити наближеність рішень до населення, що підвищує їхню ефективність, сприяти формуванню локальної ідентичності та громадянської активності, а також слугувати інструментом злагоди й соціального діалогу між державою та суспільством.

Науково-правове осмислення місцевого самоврядування неможливе без з'ясування його принципів – засадничих орієнтирів, які визначають його сутність, зміст і організаційні форми.

Принцип народовладдя – виходить з конституційної норми про те, що носієм суверенітету є народ, і саме він реалізує владу безпосередньо чи через представницькі органи [50, с. 15]. На місцевому рівні цей принцип проявляється через вибори депутатів, голів громад, проведення референдумів, зборів громадян, громадські слухання.

Принцип субсидіарності – відображає необхідність вирішення питань на найближчому до громадянина рівні, щоб уникнути надмірної централізації [31, с. 46]. Він є основою розподілу повноважень між державними органами та органами місцевого самоврядування, що відповідає сучасним європейським стандартам.

Принцип законності – означає, що діяльність органів самоврядування повинна здійснюватися виключно в межах, передбачених Конституцією та законами. Законність є гарантією стабільності, передбачуваності та легітимності управлінських рішень.

Принцип організаційної, матеріальної та фінансової автономії – визначає право територіальної громади на власний бюджет, комунальну власність, самостійне планування соціально-економічного розвитку.

Автономія виводить громаду з-під повної залежності від держави та створює умови для самодостатності.

Принцип поєднання місцевих і державних інтересів – ґрунтується на ідеї, що розвиток територіальних громад має гармонійно узгоджуватися із загальнонаціональними пріоритетами, зберігаючи єдність державної політики.

Принцип підзвітності та відповідальності – означає, що органи місцевого самоврядування повинні нести політичну, правову та моральну відповідальність перед громадою за результати своєї діяльності.

Принцип гласності та прозорості – передбачає відкритість діяльності органів самоврядування, доступність інформації для громадян, публічність прийняття рішень [51, с. 35].

Сукупність цих принципів визначає характер і спрямованість місцевого самоврядування, забезпечує його демократичну легітимність і створює підґрунтя для ефективної взаємодії між громадою та державою.

У сучасному українському контексті місцеве самоврядування набуває особливого значення. З одного боку, воно стає інструментом впровадження політики децентралізації, що спрямована на зміцнення територіальних громад і перерозподіл владних ресурсів «згори вниз». З іншого боку, воно слугує показником демократичної зрілості суспільства: ефективність самоврядування прямо залежить від рівня правової культури населення, його готовності брати участь у вирішенні локальних проблем.

Можна відзначити, що саме у принципах субсидіарності, автономії та прозорості закладено потенціал перетворення місцевого самоврядування на дієвий механізм сталого розвитку, а не лише на адміністративний інститут. Це означає, що майбутнє місцевого самоврядування в Україні визначатиметься не стільки формально-правовими конструкціями, скільки здатністю громад до самоорганізації, консолідації ресурсів і створення ефективних управлінських моделей.

1.2. Європейська хартія місцевого самоврядування: цілі, принципи та обов'язкові стандарти

Європейська хартія місцевого самоврядування, прийнята Радою Європи 15 жовтня 1985 р. і ратифікована Україною у 1997 р. [41], є міжнародно-правовим актом, який заклав фундаментальні стандарти функціонування та розвитку інституту місцевого самоврядування в європейських країнах. Вона стала своєрідною «конституцією місцевої демократії», що визначає мінімально необхідні параметри автономії територіальних громад та гарантує їх захист від надмірного втручання держави. Завдяки їй місцеве самоврядування постає не як факультативний елемент державного управління, а як обов'язковий і невід'ємний інститут демократичного суспільства.

Основна мета Хартії полягає у забезпеченні демократичної єдності та стійкого розвитку європейських держав шляхом утвердження місцевої демократії. Це означає, що реальна демократія неможлива без належного рівня локального самоврядування – адже саме на рівні громади відбувається безпосередня взаємодія влади й населення.

Її положення спрямовані на досягнення кількох ключових цілей:

закріплення права громадян на участь в управлінні місцевими справами як однієї з основ демократії, що гарантує реальне включення громадян у процес прийняття рішень;

формування єдиного європейського стандарту самоврядування для гармонізації правових систем держав – членів Ради Європи, що забезпечує сумісність інституційних моделей та єдність у сфері місцевої демократії;

підвищення ефективності управління через децентралізацію та передачу значної частини повноважень громадам, що дозволяє ухвалювати рішення максимально наближено до потреб людей;

захист місцевих органів від необґрунтованих обмежень їхньої діяльності з боку центральної влади, що є особливо актуальним у країнах із традиційно сильною централізацією [14, с. 62].

У ширшому сенсі ці цілі відображають загальноєвропейську тенденцію – зміцнення демократії «знизу вгору», коли політична система вибудовується на основі активності та самостійності територіальних громад.

Таким чином, Хартія виконує не лише нормативну функцію – вона закріплює мінімально необхідні стандарти автономії, – але й стратегічну, оскільки задає напрямок розвитку локальної демократії. Вона орієнтує держави на формування управлінської моделі, у якій громади є не пасивними об’єктами державної політики, а активними суб’єктами, здатними виробляти та реалізовувати власні рішення. Саме в цьому полягає її особлива цінність для країн перехідного типу, таких як Україна, де процеси демократизації тісно пов’язані з децентралізацією та посиленням ролі громад у політичному та соціально-економічному житті.

Європейська хартія місцевого самоврядування закріплює низку базових принципів, які становлять ядро сучасного розуміння локальної демократії та відображають європейський стандарт функціонування місцевої влади. Кожен із них має не лише юридичне, але й політичне та соціальне значення.

Серед них – принцип народовладдя, що ґрунтується на конституційній засаді про народ як носія суверенітету та реалізується через вибори, референдуми, громадські слухання й інші форми прямої демократії.

Не менш важливим є принцип субсидіарності, який передбачає, що повноваження мають здійснюватися на найближчому до громадянина рівні для підвищення ефективності управління та уникнення надмірної централізації [31, с. 48].

Принцип автономії закріплює організаційну, адміністративну й фінансову незалежність органів самоврядування, тоді як принцип повноти компетенції визначає їх здатність самостійно вирішувати значну частину суспільних питань під власну відповідальність.

До цього комплексу додаються принципи підзвітності та відповідальності, які забезпечують прозорість діяльності органів і їх контрольованість з боку громади, а також принцип правового захисту, що

гарантує можливість судового відстоювання прав місцевого самоврядування у випадках порушення його автономії.

Ці принципи відображають загальноєвропейську концепцію місцевого самоврядування – як інструменту децентралізації влади та водночас як форми забезпечення політичної стабільності й суспільної інтеграції. Їхня реалізація гарантує, що територіальні громади зможуть функціонувати як самостійні й відповідальні суб'єкти публічної влади, а державна система буде збалансованою та демократичною.

Важливим досягненням Європейської хартії місцевого самоврядування стало визначення обов'язкових стандартів, які формують універсальне правове поле для всіх держав – учасниць та забезпечують єдність підходів до організації локальної демократії.

Передусім Хартія вимагає конституційного й законодавчого закріплення місцевого самоврядування як правової основи його функціонування [34, с. 26]. Вона гарантує громадам реальне право управляти значною частиною суспільних справ і наголошує на необхідності забезпечення адекватної фінансової бази – власних ресурсів, пропорційних обсягу делегованих повноважень.

Важливим стандартом є організаційна самостійність, яка надає громадам право створювати власні органи управління та визначати їхню внутрішню структуру.

Не менш суттєвим є принцип захисту від надмірного втручання держави: контроль центральних органів має здійснюватися виключно в межах закону та обмежуватися питаннями законності, а не доцільності прийнятих рішень [35, с. 85].

Завершальним елементом системи гарантій є право територіальних громад на судовий захист у разі порушення принципів їхньої автономії, що надає самоврядуванню реального, а не декларативного характеру [61, с. 26].

У контексті України ці стандарти мають особливе значення, оскільки вони стали дороговказом для децентралізаційної реформи, що розпочалася у

2014 р. Саме положення Хартії стимулювали формування фінансово спроможних об’єднаних територіальних громад, розширили їхню компетенцію, забезпечили організаційну самостійність та створили правові механізми захисту від надмірного державного контролю.

Таким чином, імплементація обов’язкових стандартів Хартії сприяє становленню в Україні європейської моделі місцевого самоврядування, яка поєднує ефективність управління з реальним народовладдям і демократичною відповідальністю.

Завдяки цим стандартам місцеве самоврядування набуває не декларативного, а реального характеру, а громади отримують інструменти для забезпечення своєї автономії.

У контексті України імплементація цілей, принципів і стандартів Хартії мала не лише формально-правове, а й глибоке трансформаційне значення. Вони стали основою для проведення децентралізаційної реформи, спрямованої на утворення спроможних територіальних громад, розширення їхньої фінансової та організаційної автономії, удосконалення механізмів підзвітності й правового захисту. Таким чином, Європейська хартія місцевого самоврядування виступає не лише міжнародним договором, але й стратегічним орієнтиром для розбудови в Україні сучасної моделі місцевої демократії, що відповідає європейським цінностям та стандартам.

1.3. Нормативно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні

Нормативно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні становить цілісну систему, яка включає конституційні положення, спеціальні закони, підзаконні акти, міжнародні договори та правозастосовну практику. Вона визначає правові засади організації й функціонування органів місцевого самоврядування, встановлює їхню компетенцію, матеріально-фінансові гарантії та форми взаємодії з органами державної влади.

Базовою основою виступає Конституція України, яка у статті 7 проголошує місцеве самоврядування однією із засад конституційного ладу, а в розділі XI (ст. 140–146) деталізує його принципи, систему та гарантії [24]. Основний Закон закріплює право територіальних громад – сіл, селищ і міст – самостійно вирішувати питання місцевого значення, визначає організаційні форми їхнього волевиявлення (місцеві вибори, референдуми, збори громадян), встановлює систему представницьких і виконавчих органів (сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі структури, а також районні й обласні ради), визначає матеріальну й фінансову основу (комунальна власність, місцеві бюджети) та гарантує захист прав місцевого самоврядування [24].

Конституційні положення конкретизуються в законодавстві. Ключове місце належить Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [40] від 21 травня 1997 р., який деталізує компетенцію рад і їхніх виконавчих органів, визначає порядок формування, організацію роботи, джерела фінансування, механізми підзвітності й контролю.

Значну роль у забезпеченні демократичних процедур формування представницьких органів місцевого самоврядування відіграє Виборчий кодекс України [11], який замінив Закон України «Про місцеві вибори» та унормував порядок проведення місцевих виборів на сучасному етапі; Закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» [42], який визначає статус посадових осіб; Бюджетний [6] і Податковий [36] кодекси України, що встановлюють фінансові засади діяльності громад; а також Закон «Про добровільне об’єднання територіальних громад» [39], що став інструментом реалізації реформи децентралізації.

Варто наголосити, що нормативно-правова база місцевого самоврядування є динамічною системою, яка зазнала фундаментальних змін протягом 2024-2025 років. Ці трансформації спрямовані на реальну євроінтеграцію та посилення ролі громади в умовах воєнного стану.

Ключовою подією стало набрання чинності 8 січня 2025 року Закону України № 3703-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо

народовладдя на рівні місцевого самоврядування» [37]. Цей нормативний акт фактично змінює суспільний договір між владою та мешканцями, впроваджуючи три критично важливі нововведення:

По-перше, відбулося розширення поняття «житель територіальної громади». Законодавець остаточно відмовився від прив'язки політичних прав виключно до зареєстрованого місця проживання («прописки»). Відтепер внутрішньо переміщені особи (ВПО), які фактично проживають у громаді та мають відповідну довідку, отримали законодавчо закріплені права на участь у місцевому самоврядуванні. Це включає право голосувати за проєкти громадського бюджету, ініціювати громадські слухання, брати участь у зборах та подавати петиції [22]. Для таких громад, як Ірпінська, яка прийняла значну кількість нових мешканців, це створює правове підґрунтя для їх повноцінної інтеграції в життя міста.

По-друге, запроваджено імперативність Статутів територіальних громад. Закон встановив жорсткий дедлайн — до 1 січня 2027 року всі місцеві ради зобов'язані затвердити Статути. Якщо раніше Статут часто був формальним або декларативним документом, то тепер він стає обов'язковою «малою конституцією», яка має детально регулювати процедури звітування голови та депутатів, а також механізми публічних консультацій [60].

По-третє, врегульовано питання залучення молоді. Вперше на законодавчому рівні знижено віковий ценз для участі в інструментах локальної демократії до 14 років. Це відповідає європейським трендам і дозволяє залучати молодь до стратегічного планування розвитку міст [61].

Іншим важливим вектором змін стало посилення вимог до транспарентності. Закон України № 3590-IX (щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування), підписаний у травні 2024 року, кардинально змінив підходи до публічності [38]. Він зобов'язав ради здійснювати відеофіксацію та оприлюднення засідань не лише сесій, а й, що критично важливо, постійних депутатських комісій. На практиці це означає створення механізму «цифрового сліду» прийняття рішень. Оскільки більшість

дискусійних питань вирішуються саме на етапі комісій, вимога зберігати відеозаписи не менше п’яти років суттєво звужує простір для кулуарних домовленостей і підвищує політичну відповідальність депутатів перед виборцями.

Сукупність цих актів формує законодавчу рамку для розвитку місцевої демократії та поступового наближення до європейських моделей врядування.

Важливим складником є міжнародно-правові акти, які Україна ратифікувала й тим самим визнала частиною свого законодавства. Передусім йдеться про Європейську хартію місцевого самоврядування 1985 р. [23], положення якої стали дороговказом для реформування системи управління на місцях. Вона зобов’язала державу забезпечувати принципи субсидіарності, автономії, фінансової незалежності та правового захисту органів самоврядування, що поступово інтегрувалося в українську правову практику.

Окрім того, важливу роль у регулюванні відіграють підзаконні нормативні акти – укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів, накази центральних органів виконавчої влади, які конкретизують механізми реалізації законодавчих норм у сферах бюджетного процесу, організації виборів, управління комунальною власністю, здійснення державного нагляду.

Значення мають і рішення Конституційного Суду України, що тлумачать положення Основного Закону щодо місцевого самоврядування, а також адміністративна судова практика, яка формує підходи до вирішення спорів між громадами та державними органами.

Таким чином, система нормативно-правового регулювання місцевого самоврядування в Україні є багаторівневою – вона поєднує конституційні, законодавчі, підзаконні та міжнародно-правові норми. Попри наявність фундаментальної правової бази, ключовим викликом залишається забезпечення реальної, а не формальної автономії територіальних громад, особливо у фінансовій сфері та питанні державного контролю. Водночас ухвалення нових законів у межах децентралізаційної реформи засвідчує прагнення України до гармонізації власної системи самоврядування з

європейськими стандартами та утвердження місцевої демократії як одного з базових принципів конституційного ладу.

Отже, у першому розділі було з’ясовано теоретико-правові засади організації місцевого самоврядування, розкрито його поняття, сутність і принципи, окреслено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та досліджено нормативно-правову базу, що регулює локальну демократію в Україні.

Доведено, що місцеве самоврядування має дуалістичну природу – воно є одночасно інститутом публічної влади та формою громадянської самоорганізації, що забезпечує баланс між державними інтересами і потребами громади. Його сутність виявляється через демократичні принципи – народовладдя, субсидіарності, автономії, відповідальності та прозорості, які становлять основу сучасної моделі локальної демократії.

Європейська хартія місцевого самоврядування закріпила базові стандарти локальної демократії – автономію територіальних громад, їхню фінансову незалежність, повноту компетенції та гарантії правового захисту. Вона визначила місцеве самоврядування не лише як елемент політичної системи, а як стратегічний інструмент децентралізації, що формує демократичну модель влади «знизу вгору».

Нормативно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні має комплексний характер і включає конституційні положення, базові закони, кодекси, підзаконні акти та міжнародні договори. Попри наявність достатньо розвиненої правової бази, сучасна українська модель стикається з проблемами фінансової автономії, нерівномірного розвитку громад та обмеженням їхньої реальної самостійності через надмірне втручання держави.

Таким чином, українська система місцевого самоврядування загалом відповідає принципам і стандартам, закріпленим у Європейській хартії, однак потребує подальшого вдосконалення – насамперед у напрямі посилення фінансової спроможності громад, підвищення їхньої відповідальності та ефективності.

РОЗДІЛ 2.
АНАЛІЗ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Структура і повноваження органів місцевого самоврядування

Органи місцевого самоврядування в Україні формують цілісну й багаторівневу систему, яка відображає принцип децентралізації влади, закріплений у Конституції та вітчизняному законодавстві. Її ключова мета – забезпечити право територіальних громад на самостійне вирішення питань місцевого значення, виходячи з їхніх потреб, ресурсів та інтересів.

Відповідно до статті 140 Конституції України [24] та Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [40], система місцевого самоврядування не зводиться лише до діяльності окремих органів, а охоплює цілісний комплекс суб’єктів і механізмів, що функціонують на різних рівнях публічної влади.

Її основу становлять територіальні громади – первинні суб’єкти місцевого самоврядування, які мають право безпосередньо або через виборні органи управляти власними справами [47, с. 3]. Саме громада, як колективний носій місцевої влади, є відправною точкою усієї системи. Представницьким виразом волі громади є сільські, селищні та міські ради, що приймають рішення від імені жителів і наділені правом затверджувати бюджет, ухвалювати програми розвитку та контролювати їх виконання.

Важливу роль відіграють і посадові особи місцевого самоврядування – передусім сільські, селищні та міські голови, які виступають як політичні лідери громад і водночас організатори роботи виконавчих органів. Виконавча гілка місцевого самоврядування представлена виконавчими комітетами рад, управліннями та відділами, які здійснюють повсякденне управління соціально-економічними процесами, координують діяльність комунальних підприємств і відповідають за реалізацію рішень ради [28, с. 74].

Окремий рівень становлять районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси кількох громад і функціонують як органи координації та узгодження регіональної політики. Їхня діяльність спрямована на досягнення балансу між інтересами окремих територіальних громад та завданнями соціально-економічного розвитку відповідного регіону.

Значення мають і органи самоорганізації населення (вуличні, квартальні, будинкові комітети тощо), які діють на рівні мікроспільнот [26, с. 223]. Вони виконують роль посередника між громадянами і місцевою владою, сприяють оперативному вирішенню локальних питань і залученню мешканців до управлінських процесів.

Таким чином, структура органів місцевого самоврядування в Україні має багатокомпонентний характер – від первинних суб'єктів (громад) до представницьких і виконавчих органів різних рівнів. Така модель забезпечує системність, наступність і комплексність у реалізації принципу децентралізації та створює умови для ефективної взаємодії державної влади й громадянського суспільства.

Повноваження органів місцевого самоврядування становлять ядро їхньої діяльності та визначають місце цієї інституції у системі публічної влади. Вони регламентуються Конституцією України, зокрема статтями 140–146 [24], а також Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [40], який конкретизує зміст і механізми реалізації компетенції.

У сучасному науковому дискурсі повноваження розглядаються не лише як набір юридично визначених функцій, а й як показник реальної автономії громади, здатності до самостійного розвитку та ефективної участі у публічному управлінні [59, с. 80].

Законодавець проводить чіткий поділ компетенції органів місцевого самоврядування на власні (самоврядні) та делеговані державою. Такий підхід є важливим для розуміння дуалістичної природи самоврядування: з одного

боку, воно забезпечує автономне вирішення локальних проблем, а з іншого – інтегрує громаду в єдиний механізм державного управління.

Власні повноваження відображають право громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Вони включають управління комунальною власністю територіальної громади – майном, земельними ділянками, об’єктами інфраструктури та комунальними підприємствами [54, с. 53]. Це не лише господарська діяльність, а й механізм формування фінансової основи громади, що визначає її спроможність забезпечувати якість життя населення.

Не менш важливим є право розробляти і затверджувати місцеві бюджети та програми соціально-економічного розвитку, оскільки саме через них громада визначає пріоритети у фінансуванні освіти, охорони здоров’я, культурних ініціатив, благоустрою та інших сфер. Бюджет у цьому контексті виступає стратегічним інструментом управління, що формує політику розвитку території [20, с. 14].

Власним повноваженням також є встановлення місцевих податків і зборів у межах закону. Це положення реалізує принцип бюджетної децентралізації [9, с. 123], роблячи громаду не пасивним одержувачем трансфертів, а активним учасником фінансової політики.

У практичному вимірі надзвичайне значення має організація благоустрою, житлово-комунального господарства, транспорту та зв’язку. Саме від цього залежить комфорт і безпека життя населення, належний санітарний стан, якість комунальних послуг, функціонування транспортної інфраструктури.

До власних повноважень належить і вирішення питань розвитку освіти, культури, охорони здоров’я, спорту та молодіжної політики. У цьому виявляється соціальна місія місцевого самоврядування – забезпечення умов для формування людського капіталу, соціальної стабільності та гармонійного розвитку громади.

Важливим напрямом є також охорона навколишнього природного середовища, що в умовах сучасних екологічних викликів набуває стратегічного характеру. Органи місцевого самоврядування впроваджують програми з охорони довкілля, здійснюють контроль за використанням природних ресурсів, сприяють екологічному вихованню, забезпечуючи тим самим сталий розвиток території.

Делеговані повноваження є проявом інтеграції громади у систему публічної влади держави. Їх сутність полягає у виконанні функцій держави на місцевому рівні. До них належить здійснення реєстрації актів цивільного стану – народжень, смертей, шлюбів, розлучень, що забезпечує захист прав громадян та своєчасний облік населення.

Органи місцевого самоврядування реалізують також організацію та забезпечення виконання державних програм у сфері освіти, охорони здоров’я та соціального захисту. Фактично громади стають провідниками державної соціальної політики, використовуючи для цього субвенції з державного бюджету, проте з урахуванням локальних потреб.

До делегованих повноважень відноситься і контроль за використанням та охороною земель, природних ресурсів, дотриманням екологічного законодавства [21, с. 8]. Тут важливою є синергія місцевих і державних інтересів, оскільки екологічна безпека вимагає єдиних підходів на всіх рівнях управління.

Ще однією важливою групою делегованих компетенцій є забезпечення дотримання законності і громадського порядку на території громади. Органи самоврядування співпрацюють із поліцією, розвивають муніципальну варту, організовують профілактичні заходи, формуючи безпечне середовище для громадян.

Нарешті, органи місцевого самоврядування виконують окремі адміністративні функції державної влади, передані законом: ведення реєстрів, здійснення контролю у визначених сферах, надання адміністративних послуг.

Це підкреслює їхнє місце як важливої ланки механізму державного управління.

Аналіз власних і делегованих повноважень дає підстави для важливих висновків.

По-перше, власні повноваження формують основу автономності громади і відображають її здатність до самостійного розвитку.

По-друге, делеговані компетенції демонструють органічний зв’язок самоврядування з державою і водночас наближають державні послуги до населення.

По-третє, співвідношення цих двох груп повноважень визначає реальний рівень децентралізації, який сьогодні є одним із ключових чинників реформування публічного управління в Україні.

З позицій європейських стандартів, закріплених у Європейській хартії місцевого самоврядування 1985 року [23], наявність широких власних повноважень у поєднанні з достатнім фінансовим забезпеченням є головною умовою реальної автономії територіальних громад. Українська модель у цьому контексті поступово рухається до посилення власних повноважень, зокрема у процесі децентралізаційної реформи 2014–2020 років, що змінила фінансову основу самоврядування і суттєво розширила сферу його компетенції.

Тому, система повноважень органів місцевого самоврядування в Україні відображає баланс між інтересами громади та потребами держави. Вона є не лише правовою конструкцією, а й реальним механізмом демократизації публічної влади, що сприяє розвитку територій, формує передумови для соціальної стабільності та підвищує довіру громадян до влади.

Структура і повноваження органів місцевого самоврядування в Україні демонструють органічне поєднання демократичної легітимності та адміністративної функціональності. Демократична природа проявляється у виборності представницьких органів та підзвітності перед громадою, тоді як адміністративна сутність забезпечує стабільність і правопорядок на території.

В умовах реформи децентралізації важливим є перехід від формальної наявності повноважень до їх реальної спроможності. Тобто ключовим критерієм ефективності самоврядування стає не лише нормативне закріплення компетенцій, а й наявність фінансових, кадрових і організаційних ресурсів для їх реалізації. Саме тому повноваження органів місцевого самоврядування слід розглядати не статично, а як динамічний процес постійного балансу між інтересами громади та державними завданнями.

Таким чином, структура і повноваження органів місцевого самоврядування в Україні формують багаторівневу систему, у якій поєднуються засади демократії, самостійності та відповідальності. Вони відображають як історичні традиції самоврядування, так і сучасні тенденції децентралізації, орієнтованої на зміцнення територіальних громад та наближення управлінських рішень до громадян.

2.2. Фінансова основа та механізми забезпечення діяльності органів самоврядування

Фінансова основа місцевого самоврядування є тим фундаментом, без якого неможливе реальне втілення принципів децентралізації та демократизації публічної влади.

У системі публічного управління фінансовий аспект визначає не лише масштаби автономії громади, але й ефективність виконання покладених на неї функцій.

Згідно зі статтею 142 Конституції України, матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування виступають рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, земля, природні ресурси, об’єкти комунальної власності, а також інші фінансові ресурси, що перебувають у власності територіальних громад чи передані їм у користування [24].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» деталізує цей перелік, підкреслюючи, що громади самостійно управляють фінансовими ресурсами та несуть відповідальність за їх ефективне використання [40].

У структурі фінансової основи органів місцевого самоврядування ключове місце посідають місцеві бюджети, які є не лише фінансовими планами доходів і видатків, але й виступають стратегічними інструментами соціально-економічного розвитку територій. Вони відображають пріоритети громади у забезпеченні базових потреб населення, визначають напрями інвестиційної політики та створюють передумови для комплексного планування розвитку.

Як слушно зазначають дослідники, місцевий бюджет є «дзеркалом» фінансової автономії територіальних громад, адже його наповнення й структура показують реальний рівень спроможності місцевого самоврядування [56, с. 152].

Формування місцевих бюджетів здійснюється з кількох джерел. Насамперед це власні доходи, до яких належать місцеві податки і збори, доходи від управління комунальною власністю, плата за адміністративні послуги, орендна плата за землю та майно. Саме ці надходження створюють фінансову базу самостійності громад і дозволяють реалізовувати принцип «влада під відповідальність громади» [13, с. 72]. Наявність достатнього обсягу власних доходів забезпечує незалежність від державних трансфертів і робить громаду більш гнучкою у плануванні витрат.

Водночас важливим джерелом є закріплені державою надходження, серед яких провідне місце займає частина податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), що зараховується до місцевих бюджетів [18, с. 45]. Це джерело має стабільний характер і дозволяє громадам формувати середньострокові фінансові стратегії. Закріплені податкові надходження є своєрідним механізмом партнерства держави й громади, оскільки з одного боку вони гарантують сталість фінансових ресурсів, а з іншого – стимулюють розвиток

місцевої економіки, адже рівень надходжень прямо залежить від економічної активності населення на території громади.

Не менш вагомим елементом виступають міжбюджетні трансферти, серед яких вирізняють дотації вирівнювання та цільові субвенції. Дотації вирівнювання покликані усунути диспропорції у розвитку громад, компенсуючи різницю у фінансових можливостях між багатшими та менш розвиненими територіями. Цільові субвенції, своєю чергою, спрямовуються на виконання державних соціальних програм (у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, інфраструктури) та є гарантією забезпечення єдиних стандартів надання публічних послуг по всій території держави.

Таким чином, система міжбюджетних трансфертів одночасно підтримує єдність державної політики та дає можливість громадам адаптувати її до місцевих умов.

Власні доходи і трансферти утворюють своєрідний баланс фінансової системи самоврядування. Якщо домінують власні доходи, громада має вищий рівень фінансової незалежності, тоді як перевага трансфертів свідчить про її залежність від державного бюджету.

У науковій літературі справедливо підкреслюється, що саме співвідношення між цими джерелами є показником реальної фінансової спроможності громади, адже воно демонструє здатність забезпечувати власний розвиток без надмірної підтримки з боку держави [56, с. 153].

Тому, місцеві бюджети виконують не лише функцію фінансового плану, а й виступають інтегральним показником ефективності самоврядування, його економічної самостійності та здатності втілювати принципи децентралізації.

Не менш важливим компонентом фінансової основи місцевого самоврядування виступає комунальна власність, яка охоплює підприємства, установи, організації, земельні та майнові ресурси, що перебувають у віданні територіальних громад. Конституція України (ст. 142) прямо визначає, що земля, рухоме й нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів та інші ресурси,

які належать громадам, становлять матеріальну і фінансову основу самоврядування [24].

Управління комунальною власністю реалізується через різні форми – оренду, приватизацію, концесію, а також безпосереднє господарське використання. Кожна з цих форм має свої особливості: оренда забезпечує стабільні надходження до бюджету, приватизація дозволяє залучити інвестиції та оновити фонди, концесія створює умови для державно-приватного партнерства, а пряме використання дозволяє громаді зберігати контроль над стратегічно важливими об’єктами.

Комунальна власність є не лише джерелом доходів, але й економічним інструментом розвитку території. Завдяки раціональному управлінню громади можуть створювати робочі місця, стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, підвищувати рівень конкурентоспроможності місцевої економіки [17, с. 85]. Наприклад, передача комунальних приміщень у користування приватним підприємцям за пільговими ставками сприяє розвитку підприємництва, тоді як ефективне управління земельними ресурсами може стати основою аграрного зростання або залучення промислових інвестицій.

Практика доводить, що ефективне управління комунальними ресурсами істотно підвищує інвестиційну привабливість територій. Громади, які впроваджують прозорі механізми оренди чи концесії, демонструють більшу фінансову стабільність та привабливість для іноземних та вітчизняних інвесторів. У той же час нераціональне або неефективне використання комунальної власності створює серйозні ризики: зменшення надходжень до місцевих бюджетів, зростання корупційних загроз, занепад стратегічно важливих об’єктів.

Саме тому в науковій літературі наголошується, що комунальна власність повинна розглядатися як ресурс сталого розвитку, управління яким має базуватися на принципах економічної доцільності, соціальної справедливості та екологічної відповідальності [17, с. 86].

Важливою тенденцією останніх років є розвиток публічно-приватного партнерства (ППП) у сфері управління комунальною власністю. Такі моделі дозволяють громадам залучати додаткові інвестиції, водночас зберігаючи контроль за ключовими активами. Прикладом може бути передача в концесію комунальних об'єктів (наприклад, тепломереж чи об'єктів водопостачання) [32, с. 92], що дає можливість модернізувати інфраструктуру без надмірного навантаження на бюджет громади.

Таким чином, комунальна власність виконує подвійну функцію – з одного боку, вона є стабільним джерелом фінансових надходжень, а з іншого – дієвим інструментом економічного зростання і підвищення добробуту громади. Її ефективне управління вимагає стратегічного підходу, орієнтованого на довгостроковий розвиток, прозорість процесів та баланс інтересів громади, бізнесу й держави.

Особливе місце у фінансовій основі місцевого самоврядування займають місцеві податки і збори, які становлять основу власних доходів територіальних громад [19, с. 324]. Їх значення полягає у забезпеченні стабільних та відносно передбачуваних надходжень до місцевих бюджетів, що дає змогу громадам планувати видатки не лише на поточні потреби, а й на середньо- та довгострокові програми розвитку. На відміну від міжбюджетних трансфертів, які залежать від політики держави, місцеві податки і збори перебувають під прямим контролем органів самоврядування та відображають економічний потенціал території.

Законодавчо система місцевих податків і зборів в Україні врегульована Податковим кодексом України, який визначає їх перелік, механізми адміністрування та межі податкової автономії органів місцевого самоврядування [36]. До них належать, зокрема, податок на майно (земельний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки), єдиний податок для суб'єктів малого бізнесу, туристичний збір та збір за місця для паркування транспортних засобів. Така структура відповідає європейським

практикам, де місцеве оподаткування відіграє вагому роль у формуванні бюджетів муніципалітетів.

Важливою функцією місцевих податків є формування безпосереднього зв'язку між мешканцями і владою. Сплачуючи податки, громадяни стають не лише пасивними користувачами публічних послуг, але й активними суб'єктами контролю за їх якістю. Це стимулює органи місцевого самоврядування до прозорості у прийнятті рішень, відкритості бюджетної інформації та підзвітності перед громадою. Саме така логіка закладена в принцип підзвітності, що є одним із базових положень Європейської хартії місцевого самоврядування [23].

У науковій літературі підкреслюється, що наявність дієвої системи місцевих податків є індикатором фінансової децентралізації: чим більшою є питома вага власних доходів у структурі бюджету громади, тим вищим є рівень її фінансової автономії [58, с. 107]. Це означає, що розвиток податкової бази територій є стратегічним завданням для забезпечення самостійності місцевого самоврядування.

Таким чином, місцеві податки і збори виконують подвійну функцію – з одного боку, вони наповнюють бюджети й створюють передумови фінансової стабільності громад, а з іншого – формують демократичний механізм підзвітності та прозорості влади перед населенням. Розвиток системи місцевого оподаткування в Україні має базуватися на принципах передбачуваності, економічної доцільності та справедливого розподілу податкового навантаження, що відповідає європейським стандартам місцевого самоврядування.

Механізми фінансового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування охоплюють як традиційні, так і новітні інструменти, які в сукупності формують основу стабільності та прогнозованості місцевих фінансів. Традиційні механізми пов'язані насамперед із системою бюджетного вирівнювання та міжбюджетних трансфертів, яка має на меті забезпечити реалізацію конституційного принципу рівності громадян у доступі до

публічних послуг незалежно від місця проживання. Це особливо важливо в умовах значних соціально-економічних диспропорцій між громадами різних регіонів України.

Система вирівнювання функціонує у двох площинах – вертикальній та горизонтальній.

Вертикальне вирівнювання здійснюється шляхом спрямування ресурсів із державного бюджету до місцевих у формі дотацій, субвенцій та інших трансфертів. Воно передбачає централізовану підтримку тих територій, фінансові можливості яких не дозволяють самостійно забезпечити надання базових послуг [3, с. 98].

Горизонтальне вирівнювання, своєю чергою, передбачає перерозподіл коштів між громадами всередині бюджетної системи, що дозволяє більш заможним територіям частково підтримувати менш спроможні. Така модель відповідає європейській практиці, де механізми солідарності між громадами вважаються обов’язковим елементом фінансової децентралізації.

Особливу роль у системі міжбюджетних трансфертів відіграють цільові субвенції, які спрямовуються на фінансування пріоритетних сфер суспільного розвитку: освіти, охорони здоров’я, соціального захисту, будівництва та реконструкції інфраструктурних об’єктів, підтримки культури та спорту [33, с. 134]. На відміну від дотацій, що мають загальний характер і можуть використовуватися на будь-які потреби громади, субвенції мають чітко визначене призначення і контролюються державою з точки зору цільового використання. Це дозволяє гарантувати єдність державної політики у ключових сферах, що становлять основу соціальної стабільності.

Водночас необхідно зазначити, що надмірна залежність від субвенцій та інших форм державної фінансової підтримки знижує рівень фінансової незалежності територіальних громад. Громади фактично перетворюються на «розпорядників» державних коштів, що може обмежувати їхню ініціативність і здатність розробляти власні інноваційні проєкти.

Попри зазначені проблеми, традиційні механізми бюджетного вирівнювання є необхідним елементом функціонування публічних фінансів. Вони забезпечують мінімальні соціальні стандарти, сприяють територіальній єдності держави та зменшують ризики надмірної поляризації у рівні життя між різними регіонами. Саме завдяки дотаціям і субвенціям громади з низьким фінансово-економічним потенціалом здатні утримувати школи, дитячі садки, медичні заклади, забезпечувати соціальний захист вразливих категорій населення та реалізовувати базові інфраструктурні проекти.

Суттєве значення у фінансовому забезпеченні діяльності органів місцевого самоврядування мають також інноваційні фінансові інструменти, що у поєднанні з традиційними джерелами створюють основу для формування стійкої та прогнозованої фінансової системи громади. До таких інструментів належать муніципальні кредити, місцеві позики, облігації місцевих позик, залучення інвестицій, механізми державно-приватного партнерства (ДПП), а також міжнародна технічна та фінансова допомога.

Муніципальні кредити та місцеві позики забезпечують громадам можливість залучати додаткові ресурси для фінансування масштабних інфраструктурних проєктів, які не можуть бути профінансовані лише за рахунок поточних бюджетних надходжень [32, с. 94]. Використання боргових інструментів дає змогу територіальним громадам інвестувати в розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури, модернізацію систем теплопостачання чи водопостачання, реконструкцію освітніх і медичних закладів. Проте їх застосування потребує високого рівня фінансової дисципліни, адже боргове навантаження має бути збалансованим і не створювати загрозу фінансовій стабільності громади.

Залучення інвестицій – як внутрішніх, так і зовнішніх – є важливим чинником розширення фінансових можливостей місцевого самоврядування. Успішні громади активно працюють над створенням сприятливого інвестиційного клімату через прозорі процедури надання земельних ділянок, розробку стратегій розвитку територій, створення індустріальних парків.

Інвестиції дозволяють не лише забезпечити додаткові надходження до місцевих бюджетів, а й стимулювати розвиток малого і середнього бізнесу, підвищувати зайнятість населення та рівень конкурентоспроможності території.

Державно-приватне партнерство (ДПП**)** виступає одним із найбільш перспективних інноваційних механізмів фінансового забезпечення. Завдяки йому громади можуть реалізовувати великі інфраструктурні проєкти (будівництво доріг, модернізація комунального господарства**,** енергоефективні проєкти) без значного навантаження на місцеві бюджети, залучаючи приватний капітал та експертні ресурси [25, с. 62]. ДПП дозволяє поєднати інтереси держави, громади і бізнесу, створюючи умови для досягнення синергетичного ефекту.

Вагоме місце серед сучасних механізмів займає міжнародна технічна та фінансова допомога [55, с. 92], що надходить від інституцій Європейського Союзу, Світового банку, Програми розвитку ООН та інших міжнародних організацій [57] [68]. Такі ресурси спрямовуються на підтримку процесів децентралізації, розвиток інфраструктури, впровадження цифрових технологій у сфері місцевого управління, підвищення енергоефективності. Практика останніх років показує, що міжнародні грантові програми стають каталізатором інноваційних змін у громадах, стимулюючи їх до запровадження нових моделей управління та підвищення прозорості фінансових процесів.

У сучасних умовах саме диверсифікація джерел фінансування є запорукою стійкості та розвитку місцевого самоврядування. Поєднання традиційних і інноваційних механізмів дозволяє громадам не лише забезпечувати виконання базових функцій – утримання соціальної інфраструктури, фінансування освіти та охорони здоров’я, підтримку комунальної сфери, – але й реалізовувати довгострокові програми розвитку, пов’язані з модернізацією економіки, розвитком «зелених» технологій, розбудовою сучасної інфраструктури. Власне, перехід до використання

інноваційних фінансових інструментів стає ознакою зрілості громади як самостійного суб'єкта публічної влади та свідчить про наближення до європейських стандартів місцевого самоврядування.

Особливу увагу слід приділити ролі Бюджетного кодексу України [6], який виступає системоутворюючим елементом фінансової бази місцевого самоврядування. Він визначає принципи формування та використання місцевих бюджетів, установлює механізми міжбюджетних відносин, а також закріплює гарантії фінансової самостійності громад. У межах цього нормативного акту закладені основоположні засади бюджетної політики – самостійність, збалансованість, ефективність, прозорість і підзвітність, що забезпечують передбачуваність фінансових потоків на місцевому рівні [6].

Саме завдяки Бюджетному кодексу стало можливим формування відносно цілісної системи місцевих фінансів, яка органічно поєднує власні доходи, закріплені податкові надходження та міжбюджетні трансферти.

Запровадження бюджетної децентралізації у 2015 році стало якісним етапом у розвитку фінансової системи органів місцевого самоврядування [52, с. 121]. Сутність реформи полягала у тому, що громади отримали розширені права у сфері формування дохідної бази, право встановлювати місцеві податки та збори, а також більшу частку загальнодержавних податків, закріплених за місцевими бюджетами. Це змінило логіку функціонування системи: від фінансової залежності від центру – до стимулювання власної економічної активності територій. Таким чином, бюджетна децентралізація стала важливим кроком у реалізації конституційного принципу самостійності місцевого самоврядування.

Наслідком реформи стало суттєве посилення фінансової спроможності територіальних громад [10, с. 54]. З'явилася можливість не лише покривати видатки на базові потреби – освіту, охорону здоров'я, комунальне господарство, соціальний захист, – але й формувати стратегічні програми розвитку, спрямовані на модернізацію інфраструктури, підтримку інноваційних проєктів, розвиток підприємництва. Водночас зросла

відповідальність органів місцевого самоврядування за раціональне й ефективне використання фінансових ресурсів, адже вони стали безпосередньо залежними від результатів економічної діяльності на своїй території.

У науковій літературі слушно підкреслюється, що бюджетна децентралізація не лише збагатила фінансову основу місцевого самоврядування, але й сприяла формуванню нової управлінської культури, орієнтованої на стратегічне планування, прозорість та підзвітність перед громадянами [8, с. 14]. Разом із тим сучасні виклики – воєнні дії, економічна нестабільність, потреба у відбудові – висувають нові вимоги до вдосконалення бюджетного законодавства. Йдеться про необхідність забезпечення збалансованості доходів і видатків, удосконалення системи міжбюджетних трансфертів та зміцнення механізмів фінансової солідарності між громадами.

Отже, роль Бюджетного кодексу України та реформи бюджетної децентралізації полягає у створенні стійкого фінансового підґрунтя для діяльності органів місцевого самоврядування. Це стало ключовим чинником посилення їхньої самостійності, розширення можливостей для соціально-економічного розвитку територій та наближення України до європейських стандартів управління на місцевому рівні.

Для оцінки реальної спроможності органів місцевого самоврядування в умовах триваючої війни доцільно проаналізувати фінансові показники Ірпінської міської територіальної громади на 2025 рік. Цей аналіз демонструє, як громада адаптується до викликів, балансуючи між відбудовою та підтримкою соціальної сфери.

Бюджет Ірпінської громади на 2025 рік затверджено в розмірі 1 млрд 165 млн 926 тис. грн, що на 33,1% перевищує показники попереднього року [44]. Таке зростання є індикатором відновлення економічної активності бізнесу та ефективного адміністрування місцевих податків, навіть попри вилучення «військового ПДФО» до державного бюджету.

Структурний аналіз видаткової частини бюджету-2025 дозволяє виділити три стратегічні пріоритети бюджетної політики Ірпеня:

Інвестиції в людський капітал (Освіта). Ця сфера акумулює найбільший ресурс — 399,1 млн грн (близько 43% видатків загального фонду). Окрім фінансування захищених статей (зарплати, енергоносії), міська рада заклала кошти на розвиток кадрового потенціалу: 17 млн грн на програму стимулювання працівників дошкільної освіти та 1,9 млн грн на програму «Успішний педагог» [7]. Це свідчить про розуміння того, що якісна освіта є головною умовою повернення родин з дітьми до міста.

Стійкість критичної інфраструктури (ЖКГ). На житлово-комунальне господарство спрямовано 167 млн грн (18,1%). Особливістю цього бюджету є значна пряма підтримка комунальних підприємств: КП «УЖКГ Ірпінь» (77,8 млн грн), КП «Ірпіньводоканал» (25,5 млн грн) та теплопостачальних організацій [44]. Це вказує на те, що в умовах війни тарифи не покривають собівартість послуг, і муніципалітет виконує функцію фінансового донора для забезпечення безперебійності водо- та теплопостачання.

Безпекова компонента. У бюджеті-2025 зафіксовано безпрецедентне зростання Резервного фонду до 142,5 млн грн (зростання на 1172% порівняно з попередніми періодами) [64]. Цей фонд слугує фінансовою «подушкою безпеки» для оперативного реагування на надзвичайні ситуації, ліквідацію наслідків обстрілів або термінову допомогу Силам оборони без тривалих бюрократичних процедур.

Окремої уваги заслуговує Бюджет розвитку, який заплановано в обсязі 206,8 млн грн [63]. Наявність такого ресурсу в умовах війни підтверджує, що Ірпінська громада перейшла від тактики «виживання» до стратегії відновлення, фінансуючи капітальне будівництво та модернізацію мереж за рахунок власних надходжень, а не лише донорських коштів.

Можна відзначити, що фінансова основа місцевого самоврядування має подвійну природу. З одного боку, вона забезпечує незалежність та спроможність громад самостійно вирішувати питання місцевого значення. З іншого – через трансферти та субвенції громади інтегровані у загальнодержавну систему фінансового регулювання. Тому ключовим

критерієм ефективності фінансової основи виступає не стільки обсяг доходів, скільки здатність органів самоврядування раціонально, прозоро та підзвітно управляти ними.

Стале функціонування місцевого самоврядування можливе лише за умови фінансової децентралізації, яка поєднує три елементи: достатність власних доходів, передбачуваність і прозорість трансфертів та інституційну спроможність громад до ефективного управління фінансами [9, с. 126]. У цьому сенсі фінансова основа є не лише економічною категорією, а й показником зрілості демократичної системи.

Отже, фінансова основа та механізми забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування становлять складний багаторівневий комплекс, у якому поєднуються бюджети, податки, власність, трансферти та інноваційні інструменти. Вони формують матеріальне підґрунтя для здійснення самоврядних функцій і визначають здатність територіальних громад бути реальними суб’єктами публічної влади. Подальше удосконалення цієї сфери має відбуватися на основі європейських стандартів, прозорості та підзвітності, що забезпечить сталий розвиток територій і зміцнить демократичні засади держави.

Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що система місцевого самоврядування в Україні базується на принципі децентралізації та поєднує інституційний і фінансовий виміри. Органи самоврядування реалізують як власні, так і делеговані повноваження, що забезпечує баланс між автономією громад і єдністю державної політики.

Фінансова основа складається з місцевих бюджетів, комунальної власності, податків і зборів, а також міжбюджетних трансфертів, які гарантують мінімальні соціальні стандарти. Важливу роль відіграє Бюджетний кодекс України, що закріпив принципи бюджетної децентралізації та посилив фінансову самостійність громад.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають інноваційні фінансові інструменти – муніципальні позики, державно-приватне

партнерство, міжнародна допомога. Саме вони, поряд із традиційними джерелами, створюють можливості для стратегічного розвитку територій.

Отже, ефективність місцевого самоврядування визначається не лише обсягом фінансових ресурсів, але й прозорістю їх використання та здатністю громад перетворювати фінансову основу на інструмент сталого розвитку.

РОЗДІЛ 3.
ВІДПОВІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВИМОГАМ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ

3.1. Основні досягнення та позитивні практики імплементації положень Хартії

Імплементація положень Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні має комплексний характер – вона поєднує правове забезпечення та інституційно-практичні зміни, що відбуваються у системі публічного управління протягом останніх десятиліть. Ратифікація Хартії у 1997 році стала знаковим кроком на шляху до європейської інтеграції, оскільки започаткувала процес системної адаптації української моделі місцевого самоврядування до універсальних демократичних стандартів. У центрі цих стандартів – визнання територіальних громад первинними суб'єктами місцевої демократії, забезпечення їхньої фінансової спроможності та закріплення механізмів демократичної підзвітності.

У науковій літературі підкреслюється, що Європейська хартія місцевого самоврядування має подвійне значення – вона не лише виступає міжнародним договором, але й виконує роль орієнтиру для оцінки зрілості українських інституцій. Василь Мельничук у своїй праці «Імплементація принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в контексті децентралізації влади» слушно зазначає, що закріплення принципів Хартії у правовому полі України стало важливим чинником формування демократичного середовища та юридичною основою для трансформації відносин між державою і територіальними громадами [30, с. 105]. Це означає, що значення Хартії виходить далеко за межі формального правового акта – вона стала концептуальною основою для побудови нової моделі взаємодії держави та громадянського суспільства на локальному рівні.

Особливістю українського шляху є те, що імплементація положень Хартії відбувалася поступово – спочатку через формування правової бази (Конституція [24], Закон «Про місцеве самоврядування» [40]), а згодом – через практичні кроки, серед яких найвагомішим є децентралізаційна реформа 2014–2020 років. Цей процес поєднав інституційну трансформацію з фінансовою децентралізацією, створивши умови для зростання автономії громад та їхньої відповідальності за розвиток територій.

В зв'язку з цим, імплементація Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні є не лише правовим обов'язком, але й індикатором демократичної зрілості суспільства – вона визначає баланс між центральною владою та громадами, забезпечує сталість демократичних інститутів і наближує країну до європейських практик публічного врядування.

Насамперед варто виділити конституційне закріплення права територіальних громад на самостійне вирішення питань місцевого значення – ця норма стала фундаментом для побудови всієї системи місцевого самоврядування в Україні. Її значення полягає у тому, що вперше на рівні Основного Закону було проголошено принцип субсидіарності, за яким питання повинні вирішуватися на тому рівні, де вони можуть бути ефективно реалізовані. Це положення прямо кореспондує з нормами статті 3 Європейської хартії місцевого самоврядування, де наголошено, що самоврядування є «правом і реальною здатністю органів місцевого рівня регулювати та управляти суттєвою частиною суспільних справ під власну відповідальність» [23].

Таке нормативне відтворення засвідчує, що українська держава офіційно визнає громаду первинним суб'єктом місцевої влади – не як допоміжний елемент державного управління, а як самостійну інституцію публічної влади. У цьому проявляється фундаментальний принцип європейського муніципального права: органи місцевого самоврядування не виконують лише делеговані функції центру, а виступають виразниками волі територіальної спільноти, маючи право приймати рішення у межах своїх компетенцій.

Наукова доктрина підкреслює, що саме конституційне закріплення права громад стало важливою гарантією їхньої інституційної автономії. Як відзначає В. Куйбіда, надання громадам конституційного статусу «переводить місцеве самоврядування з площини адміністративної підпорядкованості у площину публічної влади, де громада є рівноправним учасником політико-правових відносин» [27, с. 57].

У результаті, положення Конституції України про право територіальних громад на самоврядування – це не лише декларація, але й інструмент практичної імплементації принципів Хартії. Воно закладає основу для подальших реформ у сфері децентралізації та визначає стратегічний напрям розвитку всієї системи муніципальної влади відповідно до європейських стандартів.

Важливим здобутком сучасного етапу розвитку місцевого самоврядування стала децентралізаційна реформа 2014–2020 років – саме вона заклала підвалини для формування нової моделі взаємодії між державою та громадами. Її сутність полягала у перерозподілі владних і фінансових ресурсів, що дозволило наблизити прийняття рішень до рівня територіальних громад [1]. На відміну від попередньої централізованої моделі, коли більшість питань вирішувалася на державному рівні, реформа передбачила надання громадам права самостійно визначати пріоритети розвитку, управляти ресурсами та відповідати за якість публічних послуг.

Бюджетна децентралізація, як один із ключових елементів реформи, докорінно змінила фінансову основу місцевого самоврядування. Вона надала громадам можливість формувати власну дохідну базу, розширивши спектр власних і закріплених доходів. Зокрема, до місцевих бюджетів почали надходити податки і збори, що раніше концентрувалися у державному бюджеті, а також була закріплена частка загальнодержавних податків, яка напряму залежить від економічної активності на території. Це стимулювало громади до розвитку підприємництва, залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності локальної економіки. Як слушно зазначають В.

Воротін та В. Проданик, «децентралізація фінансових ресурсів є не лише інструментом підвищення ефективності управління, але й важливою умовою активізації державно-приватного партнерства на місцевому рівні» [12, с. 98].

Важливим аспектом стало і право органів місцевого самоврядування встановлювати власні місцеві податки та збори в межах, визначених законодавством. Це не лише розширило їхню фінансову автономію, а й зміцнило відповідальність перед жителями громади, адже формування місцевих бюджетів почало напряму залежати від ефективності управління територіальними ресурсами. Як підкреслює А. Ткачук, «фінансова база є ключовим чинником реальної автономії громад» [53, с. 89], а тому збільшення її обсягу та стабільності стало головним здобутком децентралізації.

Реформа децентралізації також сприяла зростанню управлінської спроможності місцевої влади. В умовах, коли громади отримали ресурси та ширші повноваження, виникла необхідність у професіоналізації управлінських кадрів, модернізації адміністративних структур, впровадженні сучасних інструментів стратегічного планування. Це відповідає стандартам Європейської хартії місцевого самоврядування, яка наголошує, що ефективне виконання завдань можливе лише за умови поєднання достатніх фінансових ресурсів і належного кадрового потенціалу.

Зрештою, децентралізаційна реформа не лише забезпечила фінансову незалежність територіальних громад, але й стала каталізатором їхнього інституційного розвитку, що дозволило українській моделі місцевого самоврядування наблизитися до європейських стандартів публічного врядування.

Для визначення вектора подальшого реформування українського самоврядування доцільно провести компаративний аналіз вітчизняної моделі з системами країн ЄС. Україна історично рухається від радянської централізованої моделі до децентралізованої, яка має спільні риси з польською та скандинавською моделями, але зберігає свою специфіку (див. Таблицю 3.1).

Таблиця 3.1.

Порівняльна характеристика моделей місцевого самоврядування

Критерій	Україна (Громада)	Польща (Ґміна)	Франція (Комуна)
Базова одиниця	Велика громада (результат укрупнення)	Велика ґміна (спроможна одиниця)	Дрібна комуна (фрагментація, >30 тис. комун)
Фінансова автономія	Середня (залежність від ПДФО)	Висока (частка власних податків)	Обмежена (залежність від дотацій)
Державний нагляд	У стані реформування (очікується префект)	Нагляд за законністю (Воєвода)	Жорсткий адмін. контроль (Префект)
Виконавча влада	Голова + Виконком	Бурмістр/Вуйт	Мер (виконує і державні функції)

Джерело: складено автором за [49, 64]

Аналіз показує, що Україна структурно наближається до польської моделі, що є позитивним сигналом, оскільки саме польська реформа вважається взірцевою для Східної Європи [49]. Однак ключовою відмінністю залишається рівень фінансової свободи, який в українських громадах все ще суттєво залежить від рішень центральної влади (наприклад, щодо вилучення податків).

Суттєве значення для розвитку сучасної моделі місцевого самоврядування має розширення демократичних практик участі населення – інструментів, які дозволяють жителям територіальних громад безпосередньо впливати на процеси ухвалення рішень та здійснювати контроль за діяльністю місцевої влади. У цьому контексті ключовими стали такі форми, як громадські слухання, місцеві ініціативи, діяльність органів самоорганізації населення та практика бюджету участі [43, с. 67]. Кожен із цих механізмів виконує важливу функцію у побудові відкритого та підзвітного врядування.

Громадські слухання виступають каналом діалогу між мешканцями та владою – саме під час таких заходів формується суспільний консенсус щодо стратегічних рішень у сфері містобудування, благоустрою, розвитку інфраструктури чи реалізації соціальних програм [46, с. 55]. Вони забезпечують врахування позицій різних груп населення, що відповідає принципу інклюзивності, закладеному у Європейській хартії місцевого самоврядування.

Місцеві ініціативи, у свою чергу, є формою прямого волевиявлення громади – вони надають можливість мешканцям самостійно пропонувати проєкти рішень, які підлягають обов’язковому розгляду радою. Це створює умови для більшої відкритості влади та підсилює контрольну функцію громадянського суспільства.

Органи самоорганізації населення (вуличні, квартальні, будинкові комітети) є інструментами участі «знизу», що дозволяють швидко реагувати на локальні проблеми й долучати жителів до їх вирішення. Вони виступають важливим посередником між громадянами та органами місцевого самоврядування, роблячи систему управління більш гнучкою та наближеною до потреб конкретних мікроспільнот.

Особливе місце посідає інститут бюджету участі (громадського бюджету) – сучасний інструмент, який надає громадянам право безпосередньо визначати, на що спрямовувати частину коштів місцевого бюджету [60, с. 112]. Це не лише підсилює фінансову прозорість, але й сприяє вихованню

відповідальності мешканців за спільні ресурси. Як показує досвід багатьох українських міст, бюджет участі став ефективним механізмом реалізації проєктів у сфері освіти, культури, спорту та благоустрою.

У результаті, розвиток демократичних практик участі населення є важливою складовою демократизації місцевого самоврядування в Україні. Як слушно зазначає Л. Горохова, «розширення форм прямої участі громадян є ознакою демократичної зрілості суспільства» [15, с. 52]. Це свідчить, що українська модель не лише формально відтворює положення Європейської хартії, а й поступово наближається до європейських практик участі, які передбачають максимальне залучення громадян до процесів публічного врядування.

Не менш показовим у процесі імплементації положень Європейської хартії місцевого самоврядування є зміцнення інституційної спроможності об'єднаних територіальних громад. У результаті децентралізаційної реформи вони отримали не лише розширені фінансові повноваження, але й підтримку з боку держави та міжнародних партнерів (EU U-LEAD, USAID, GIZ) [66] [67], що дало змогу здійснити якісний стрибок у розвитку управлінських практик. Зокрема, громади почали активно впроваджувати стратегічне планування як обов'язкову складову управлінського циклу, формувати середньо- та довгострокові програми розвитку, що відповідає підходам, закладеним у європейських муніципальних системах. Важливим здобутком стало й підвищення рівня професіоналізації кадрів – з'явилася потреба у підготовці спеціалістів із публічного управління, економіки, урбаністики, які здатні працювати на сучасному рівні та інтегрувати найкращі європейські практики.

OECD у своєму аналітичному звіті слушно зазначає, що «децентралізація в Україні продемонструвала значний прогрес у посиленні кадрового потенціалу та інституційної бази місцевої влади» [65]. Це означає, що громади не лише отримали більшу фінансову самостійність, але й набули здатності ефективно управляти переданими ресурсами, що є невід'ємною умовою відповідності стандартам Хартії. Адже Європейська хартія

наголошує: надання громадам широких повноважень без відповідної інституційної підтримки ризикує перетворити автономію на формальність.

Додатковим позитивним аспектом є розвиток прозорих механізмів управління фінансами та комунальною власністю. У багатьох громадах було впроваджено практику відкритих бюджетів, що забезпечує громадянам доступ до детальної інформації про надходження і видатки. Поширення електронних сервісів (системи е-бюджетування, онлайн-калькулятори податків, цифрові платформи для участі громадян) сприяло зростанню прозорості та зручності в управлінні публічними фінансами. Прозорі процедури оренди та управління комунальними ресурсами зменшили корупційні ризики та водночас підвищили інвестиційну привабливість територій.

Такі нововведення узгоджуються з принципом підзвітності й публічності, закріпленим у Європейській хартії місцевого самоврядування. Вони відображають поступовий перехід від моделі «адміністративного управління» до моделі «партнерського врядування», у якій громада розглядається як активний суб’єкт ухвалення рішень, а не лише як адресат управлінських послуг. Зростання рівня відкритості фінансових процесів підсилює довіру до органів самоврядування, формує передумови для демократичної легітимності влади та закріплює в суспільній свідомості ідею спільної відповідальності за розвиток території.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Україна досягла значних результатів у практичній імплементації стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування – від правового закріплення автономії громад до розвитку фінансової бази, демократичної участі та інституційної спроможності. Це дає підстави говорити про поступове наближення української моделі місцевого самоврядування до європейських вимог.

3.2. Шляхи вдосконалення української системи місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції

Сучасний етап розвитку місцевого самоврядування в Україні демонструє суттєві досягнення, однак виявляє й низку проблем, які потребують розв’язання з урахуванням європейських стандартів. Європейська хартія місцевого самоврядування прямо наголошує, що «місцеві органи влади повинні мати повноваження, достатні для того, щоб вони могли відповідати за значну частину публічних справ під власну відповідальність» [23]. Цей принцип вимагає подальшого вдосконалення української моделі, аби вона забезпечувала не формальну, а реальну автономію територіальних громад.

Насамперед потребує розвитку нормативно-правова база. Як підкреслює В. Куйбіда, «українське законодавство у сфері місцевого самоврядування потребує оновлення відповідно до нових реалій децентралізації та інтеграції в Європейський Союз» [27, с. 59]. Гармонізація законодавства з положеннями Хартії, чітке розмежування компетенцій між органами державної влади та місцевого самоврядування сприятимуть уникненню дублювання функцій та забезпечать дієвість принципу субсидіарності.

Особливо важливим напрямом виступає фінансова спроможність громад. Як наголошує А. Ткачук, «фінансова незалежність є базовою умовою реальної автономії місцевого самоврядування» [54, с. 180]. Попри результати бюджетної децентралізації, громади й досі значною мірою залежать від міжбюджетних трансфертів. Тому варто розширювати власну дохідну базу, впроваджувати інноваційні фінансові інструменти – муніципальні облігації, партнерські проєкти з бізнесом, міжнародні грантові програми. У звіті Ради Європи наголошено: «сильне місцеве самоврядування потребує не лише політичної, а й фінансової децентралізації» [63].

Не менш важливим є розвиток кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування. Як зазначає О. Батанов, «ефективність місцевого врядування залежить від професіоналізму кадрів і їхньої здатності працювати за

європейськими стандартами управління» [4, с. 42]. У цьому контексті значну роль відіграють міжнародні програми (U-LEAD, GIZ, USAID), які сприяють підвищенню кваліфікації місцевих управлінців, навчанню сучасним методам стратегічного планування та електронного урядування.

Важливим завданням залишається розширення механізмів громадської участі. Як зазначають Л. Горохова та Г. Невинна, «розвиток прямих форм участі населення у вирішенні питань місцевого значення є ключовим індикатором демократичної зрілості суспільства та запорукою підвищення довіри до органів місцевої влади» [16, с. 259]. Практики бюджету участі, електронних петицій, громадських консультацій дозволяють забезпечити відкритість влади та підвищити відповідальність громадян за спільні ресурси. Це узгоджується з положенням Хартії про те, що «право громадян на участь у веденні місцевих справ має бути визнане у правовій системі країни» [23].

Важливо також завершити реформу адміністративно-територіального устрою – забезпечити оптимізацію районного рівня та зміцнити спроможність об’єднаних територіальних громад. Як слушно зауважує OECD, «реформа децентралізації в Україні вже показала значний прогрес, однак потребує подальшої інституційної стабілізації та закріплення результатів» [65].

Отже, шляхи вдосконалення української системи місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції мають комплексний характер – удосконалення правової бази, розширення фінансової спроможності, професіоналізація кадрів, розвиток форм громадської участі та завершення адміністративної реформи. Реалізація цих завдань дозволить Україні наблизитися до стандартів Європейської хартії та закріпити позиції у європейському демократичному просторі.

Отже, аналіз відповідності української моделі місцевого самоврядування положенням Європейської хартії місцевого самоврядування засвідчує, що протягом останніх десятиліть Україна здійснила низку важливих кроків у напрямі європейської інтеграції. Ратифікація Хартії у 1997 році започаткувала процес системної адаптації муніципальної моделі до

європейських стандартів, що знайшло відображення у конституційному закріпленні права громад на самостійне вирішення питань місцевого значення, у проведенні децентралізаційної реформи та у розширенні демократичних практик участі населення.

Серед ключових досягнень можна виокремити: посилення фінансової бази територіальних громад завдяки бюджетній децентралізації, розвиток форм безпосередньої демократії (громадські слухання, місцеві ініціативи, бюджет участі), а також зростання інституційної спроможності громад, підтриманої як державними, так і міжнародними програмами. Ці процеси відповідають вимогам Хартії щодо автономії, фінансової спроможності та публічності діяльності органів місцевого самоврядування.

Водночас залишаються проблемні аспекти, що стримують повну відповідність української моделі європейським стандартам: недостатня врегульованість законодавчої бази, залежність окремих громад від трансфертів, нерівномірність розвитку територій, потреба у професіоналізації управлінських кадрів та розширенні практик інклюзивної участі.

Таким чином, українська модель місцевого самоврядування перебуває у стані динамічного розвитку. Досягнуті результати підтверджують її поступову євроінтеграційну орієнтацію, однак для досягнення повної відповідності стандартам Європейської хартії необхідні подальші кроки – вдосконалення правової бази, поглиблення фінансової децентралізації, розвиток кадрового потенціалу, розширення електронної демократії та завершення адміністративно-територіальної реформи. Це дозволить не лише зміцнити демократичні основи місцевого врядування, а й забезпечити сталість інтеграційного курсу України до європейського політико-правового простору.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексний аналіз організації та функціонування системи місцевого самоврядування в Україні, оцінено її відповідність принципам Європейської хартії та розроблено пропозиції щодо вдосконалення. За результатами проведеного дослідження відповідно до поставлених завдань зроблено такі висновки.

Розкриття поняття, сутності та принципів місцевого самоврядування дозволило встановити, що воно є фундаментом демократичного устрою та має дуалістичну природу, поєднуючи ознаки інституту публічної влади і форми самоорганізації громадян. Визначено, що сутність самоврядування реалізується через гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Ключовими принципами його функціонування є народовладдя, законність, гласність, підзвітність, а також поєднання місцевих і державних інтересів, які забезпечують баланс між централізацією та децентралізацією влади.

Визначення цілей, принципів та стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування засвідчило, що цей документ виступає ціннісним орієнтиром для побудови моделі локальної демократії. Хартія закріплює принцип субсидіарності як базовий стандарт розподілу повноважень, вимагає наявності у громад достатніх власних фінансових ресурсів та гарантує організаційну автономію. Доведено, що імплементація цих стандартів є обов’язковою умовою європейської інтеграції України та переходу від адміністративно-командної моделі управління до демократичного врядування.

Характеристика нормативно-правового регулювання та структури органів місцевого самоврядування в Україні показала, що вітчизняна правова база є розгалуженою і динамічною системою, яка ґрунтується на Конституції України та профільних законах. Структура органів самоврядування побудована на принципі поділу на представницькі та виконавчі органи, що дозволяє забезпечити професійне виконання рішень ради. Водночас виявлено, що часті законодавчі зміни, зокрема в умовах воєнного стану, створюють

виклики для стабільності системи, а механізми державного нагляду потребують подальшого вдосконалення для уникнення надмірного втручання у діяльність громад.

Аналіз фінансової основи та механізмів забезпечення діяльності органів самоврядування, здійснений на прикладі Ірпінської міської територіальної громади, підтвердив ефективність бюджетної децентралізації навіть в умовах війни. Дослідження бюджету громади на 2025 рік виявило зростання його дохідної частини та переорієнтацію видатків на безпекові заходи, підтримку критичної інфраструктури та розвиток людського капіталу. Встановлено, що фінансова спроможність громади забезпечується поєднанням власних податкових надходжень, трансфертів та залученням коштів через міжнародні грантові програми, що дозволяє реалізовувати стратегію відновлення та розвитку попри вилучення «військового» ПДФО.

Визначення досягнень та проблем імплементації положень Європейської хартії в Україні дозволило констатувати значний прогрес у частині адміністративної та фінансової децентралізації. До позитивних практик віднесено формування спроможних територіальних громад, розширення їхніх повноважень та впровадження інструментів локальної демократії. Водночас виявлено проблеми фінансової диспропорції розвитку регіонів, кадрового дефіциту та недостатньої правової визначеності у сферах розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, що частково стримує повну відповідність української моделі європейським стандартам.

Обґрунтування шляхів вдосконалення системи місцевого самоврядування в контексті європейської інтеграції та післявоєнної відбудови засвідчило необхідність завершення реформи адміністративно-територіального устрою та прийняття закону про державний нагляд за законністю рішень органів місцевого самоврядування. Запропоновано посилити фінансову автономію громад шляхом розширення бази місцевого оподаткування та впровадження інструментів муніципальних запозичень.

Також наголошено на важливості розвитку форм електронної демократії та професіоналізації служби в органах місцевого самоврядування, що сприятиме підвищенню ефективності управління та стійкості громад перед сучасними викликами.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2020 році». URL: https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini (дата звернення: 17.09.2025).

2. Атаманчук Г. В. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства. Вісник НАДУ. 2020. № 2. С. 56–63.

3. Балінський В. В. Стійкість громад як фактор збереження стабільності держави в умовах війни. Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. Т. 34 (73). № 3. С. 98–106.

4. Батанов О. В. Місцеве самоврядування як інститут конституційного права України : монографія. Київ : Юридична думка, 2018. 412 с.

5. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Зуй В. В. Місцеве самоврядування в Україні: навч. посіб. Харків : Право, 2014. 320 с.

6. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50-51. Ст. 572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 17.09.2025).

7. В Ірпені ухвалили бюджет громади на 2025 рік: основні показники. Інформаційне агентство ITV. 06.02.2025. URL: https://itvua.tv/news/v-irpeni-nareshti-ukhvalyly-biudzhet-hromady-na-2025-rik/ (дата звернення: 25.09.2025) .

8. Варцаба В. І., Мулеса Е. В., Придко Р. О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. Науковий вісник УжНУ. 2023. Вип. 1(1). С. 14–20.

9. Василенко Л., Добровінський М. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 123–126.

10. Васильєва Н. М. Реформа бюджетної децентралізації як фактор посилення фінансової спроможності територіальних громад. Економіка і держава. 2020. № 7. С. 54–59.

11. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 р. № 396-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (дата звернення: 20.09.2025).

12. Воротін В. Є., Проданик В. М. Від регуляторної політики до державно-приватного партнерства в публічному секторі України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 1. С. 95–102.

13. Гапоненко Л. І., Мельничук Н. І. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територій. Регіональна економіка. 2020. № 3. С. 72–81.

14. Гірняк М. В. Європейська хартія місцевого самоврядування – джерело конституційного права України. Наукові записки НаУКМА. Серія «Право». 2006. Т. 60. С. 62–66.

15. Горохова Л. І. Демократичні інструменти участі громадян у місцевому самоврядуванні: український та європейський досвід. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 7. С. 49–55.

16. Горохова Л., Невинна Г. Досягнення та перспективи реформи децентралізації в Україні. Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. 2023. Вип. 46. С. 253–261.

17. Гринчук Н. М. Управління комунальною власністю як складова економічного розвитку територіальних громад. Регіональна економіка. 2020. № 2. С. 85–93.

18. Гринчук Н. М. Фінансові ресурси місцевого самоврядування: проблеми формування та використання. Фінанси України. 2019. № 5. С. 45–56.

19. Гриценко О. Роль місцевих податків у формуванні доходів місцевих бюджетів. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. 2024. Т. 328, № 2. С. 324–329.

20. Грицяк І. А. Місцеве самоврядування в системі публічного управління: європейський досвід та українські реалії. Публічне управління: теорія та практика. 2020. № 2 (26). С. 14–22.

21. Децентралізація влади в Україні як механізм розвитку громади : наук. роб. / В. С. Лесюк ; наук. кер. О. В. Калініченко. Київ : ПДАА, 2017. 41 с.

22. Децентралізація: нові правила гри. Офіційний портал «Децентралізація». URL: https://decentralization.gov.ua/news/19362 (дата звернення: 17.09.2025).

23. Європейська хартія місцевого самоврядування : Міжнародний документ від 15.10.1985 р. Страсбург : Council of Europe, 1985. 18 с.

24. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 17.09.2025).

25. Кравченко В. І. Розвиток інституту державно-приватного партнерства в Україні: теорія та практика. Харків : Право, 2021. 288 с.

26. Кравченко В. І., Пітцик М. В. Місцеве самоврядування в Україні : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 432 с.

27. Куйбіда В. С. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2010. № 5. С. 52–59.

28. Куйбіда В. С., Толкованов В. В., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ : НАДУ, 2010. 288 с.

29. Литвин В. М. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні : монографія. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2017. 412 с.

30. Мельничук В. Імплементація принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в контексті децентралізації влади. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2020. Вип. 62. С. 105–109. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/5408 (дата звернення: 26.09.2025).

31. Мельничук В. Принцип субсидіарності та інші принципи Європейської хартії місцевого самоврядування. Політичне життя. 2021. № 3. С. 46–51.

32. Мельничук Н. І. Концесійні механізми у сфері модернізації інфраструктури громад. Фінанси України. 2020. № 11. С. 92–103.

33. Назаркевич І., Коваль Т. Перспективи реформування системи місцевого оподаткування в Україні: основні напрями та інструменти. Молодий вчений. 2023. № 11 (123). С. 134–139.

34. Нижник Н. Розвиток місцевого самоврядування в Україні: правові та організаційні проблеми. Право України. 2018. № 7. С. 24–33.

35. Олійник О. Ю. Проблеми правового регулювання місцевого самоврядування в Україні. Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 85–89.

36. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 18.09.2025).

37. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування : Закон України від 09.05.2024 р. № 3703-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text (дата звернення: 17.09.2025).

38. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування : Закон України від 22.02.2024 р. № 3590-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text (дата звернення: 17.09.2025).

39. Про добровільне об’єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015.

№ 13. Ст. 91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text (дата звернення: 19.09.2025).

40. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text (дата звернення: 19.09.2025).

41. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 38. Ст. 249. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-вр#Text (дата звернення: 20.09.2025).

42. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 р. № 2493-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 33. Ст. 175. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text (дата звернення: 18.09.2025).

43. Пухтинський М. О. Участь громадян у місцевому самоврядуванні: конституційно-правовий вимір. Вісник Національної академії правових наук України. 2020. № 3. С. 67–75.

44. Рішення Ірпінської міської ради «Про бюджет Ірпінської міської територіальної громади на 2025 рік» від 06.02.2025 р. № 3811-48-VIII. URL: https://imr.gov.ua/budget-mista/ (дата звернення: 01.10.2025).

45. Серьогін С. Г. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації: проблеми теорії та практики. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2019. Вип. 37. С. 35–47.

46. Серьогін С. М., Мартинов А. Ю. Громадська участь як складова публічного управління в Україні. Теорія та практика державного управління. 2021. № 3 (74). С. 55–63.

47. Скупченко Д. О. Нормативно-правове забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. Теорія та практика державного управління. 2017. № 2(57). С. 1–7.

48. Стратегія розвитку Ірпінської міської територіальної громади на період до 2032 року. Ірпінь, 2023. URL: https://imr.gov.ua/strategy-2022-2032/ (дата звернення: 01.10.2025).

49. Ткачук А. Місцеве самоврядування: досвід Польщі та реалії України. Київ : Легальний статус, 2023. 145 с.

50. Ткачук А. Народовладдя та місцеве самоврядування: виклики сучасності. Регіональна політика. 2020. № 2. С. 15–22.

51. Ткачук А. Принципи децентралізації та демократизації місцевого врядування. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2017. 144 с.

52. Ткачук А. Ф. Бюджетна децентралізація в Україні: здобутки та проблеми реалізації. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2017. 236 с.

53. Ткачук А. Ф. Децентралізація влади: від теорії до практики. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2015. 264 с.

54. Ткачук А. Ф. Децентралізація публічної влади: досвід реформ в Україні. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 240 с.

55. Ткачук А. Ф. Міжнародна технічна допомога як інструмент підтримки децентралізації в Україні. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2020. 196 с.

56. Ткачук А. Ф. Фінансова децентралізація в Україні: здобутки та перспективи. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 248 с.

57. Угода про фінансування Програми ЄС «U-LEAD з Європою» між Урядом України та Європейською Комісією від 2016 р. Офіційний вісник України. 2016. № 93. Ст. 3040.

58. Фугело П. М. Місцеві податки і збори та їх роль у фінансовому забезпеченні реалізації власних повноважень органів місцевого самоврядування. Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. 2024. Вип. 1(42). С. 107–110.

59. Шаров Ю. П. Місцеве самоврядування: європейські стандарти та українська практика. Київ : Парламентське видавництво, 2012. 320 с.

60. Шаров Ю. П. Партисипативні практики у місцевому самоврядуванні: виклики та перспективи розвитку в Україні. Теорія та практика державного управління. 2020. № 2 (69). С. 112–118.

61. Шевчук С. Судовий захист місцевого самоврядування в Україні : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 280 с.

62. Юдін В., Мартинович Н. Механізми комунікації в управлінні громадами: шлях до реалізації принципів Європейської хартії місцевого самоврядування. Людина, суспільство, комунікація: адаптація, стійкість і лідерство в умовах трансформацій: матеріали Міжнар. форуму (м. Ірпінь, 13 листоп. 2025 р.) / Держ. податк. ун-т. Ірпінь, 2025. (у друці).

63. Council of Europe. Local democracy in Ukraine: report by the Congress of Local and Regional Authorities. Strasbourg : Council of Europe, 2019. 54 p. URL: https://rm.coe.int/local-democracy-in-ukraine-monitoring-report-2019/168098c2b0 (дата звернення: 23.09.2025).

64. European Charter of Local Self-Government: Monitoring Report. Council of Europe, 2024. URL: https://rm.coe.int/ (дата звернення: 23.09.2025).

65. OECD. Maintaining the Momentum of Decentralisation in Ukraine. Paris : OECD Publishing, 2018. 180 p. URL: https://doi.org/10.1787/9789264301436-en (дата звернення: 25.09.2025).

66. U-LEAD with Europe Programme. Decentralisation in Ukraine: Achievements and Challenges. Kyiv : GIZ, 2020. 96 p. URL: https://u-lead.org.ua (дата звернення: 25.09.2025).

67. USAID. Decentralization Offering Better Results and Efficiency (DOBRE): Annual Report 2019. Kyiv, 2019. 72 p. URL: https://decentralization.gov.ua (дата звернення: 25.09.2025).

68. World Bank. Country Partnership Framework for Ukraine for the period FY22–FY26. Washington : World Bank Group, 2021. 112 p (дата звернення: 24.09.2025).